

بازار وحشت

بازاریابی و اقبال سینمای کلاسیک وحشت

لونا برنستاين
ترجمه زهرا نوحی

می‌دهید تا او را قانع سازید که تا حد مرگ نترسیده‌اید!» این که می‌چل مستقیماً تماشگر مذکور فیلم‌های وحشت را مخاطب قرار می‌دهد، نه تنها ریشه در پویایی سنتی این جنس دارد - زنان ترسو هستند و گفته می‌شود که مردان شجاع هستند - بلکه هم‌چنین تأکید می‌کند که ویژگی‌های جنسیتی می‌توانند خود را نشان دهند. همان‌گونه که در دهه‌ی سی احکام اجتماعی زنان را دعوت می‌کردند هنگام نمایش فیلم‌های وحشت به مردان آویزان شوند و برای جلب توجه مردان رفتارهای قراردادی زنانه‌ای داشته باشند، مردان نیز، لاقل طبق صحبت می‌چل، از ترس زنانه و همین طور نمایش سنتی شجاعت خود استفاده می‌کردند تا ترس خود را پشت رفتار مقرر اجتماعی پنهان سازند.

تشخیص می‌چل که تماشگران مرد رفتارهای جنسی سنتی نشان می‌دهند عامل دیگری به تماشای فیلم وحشت می‌افزاید. چراکه، طبق نظر می‌چل، نه تنها مردان در تاریکی سالن نمایش جسارت نشان می‌دهند، بلکه کل مشتریان قوانین اصلی و سنتی رابطه‌ی میان دو جنس را به نمایش می‌گذارند. نظریه‌ی می‌چل در ۱۹۳۲ نتایج مطالعات جدید نوربرت ماندروف را درباره‌ی تماشگری‌بودن تقویت کرد. او دریافت که فیلم‌های معاصر وحشت جولانگاه اولیه‌ای برای نوجوانان هر دو جنس فراهم می‌کنند تا احکام قراردادی نقش‌های جنسیتی و رابطه‌ی میان دو جنس را به اجرا درآورند. درنتیجه، رفتارهای مقرر اجتماعی که می‌چل در یادداشتش بر فیلم دکتر ایکس توضیح می‌دهد، نشان می‌دهند که رفتارهای جنسیتی تا چه حد می‌توانند در یک ساختار مشخص اجتماعی - مانند سالن نمایش فیلم - و برای مقاصد فرهنگی خاص - مانند وفاداراندن به انتظارات جنسیتی و اجرای آئین‌های ارتباط دو جنس چنان که انتظار می‌رود - جمع شوند.

چه بعنوان بازی جنسیتی، و چه به مثابه شگردی ارتباطی، یا هردو، نمایش شجاعت از سوی تماشگر مردی که می‌چل مخاطب یادداشت خود قرار می‌دهد، تأکید می‌کند که علامت سنتی ارتباط میان دو جنس و مردانگی تا چه درجه‌ای می‌توانند ایجاد شوند.

«دوست تان را [با خود] ببرید و در اواسط فیلم، او دو دستش به شما می‌چسبد و به خاطر جان عزیزش مقاومت می‌کند.»
جیمز ای. می‌چل . یادداشتی بر دکترا ایکس (برادران وارن. ۱۹۳۲)

در دهه‌ی سی یک مرد باید چه می‌کرد تا تماشگر خوب فیلم‌های وحشت باشد؟ طبق یادداشت جیمز ای می‌چل بر فیلم دکتر ایکس در لس آنجلس اگرماینز، یک مرد باید دوست خود را به تماشای فیلم‌ها ببرد و خود را در معرض واکنش‌های عصبی او قرار دهد و می‌چل نیز مانند الگوی استاندارد تماشای فیلم وحشت، مردان را مشتریان جسور این ژانر می‌داند، در حالی که زنان در صندلی‌های شان جمع می‌شوند و به همراهان شان می‌چسبند؛ انگار که زندگی آن‌ها به این کار وابسته است. به نظر می‌رسد می‌چل توصیه می‌کند در تاریکی سالن نمایش، فیلم‌های وحشت برای زنان دلیل مجازی برای چنگزدن و با تمام نیرو چسیدن به دوست‌های شان ایجاد می‌کند.

اما آیا نگه داشتن یک زن لرزان تنها کاری بود که یک مرد باید در دهه‌ی سی انجام می‌داد تا یک تماشگر فیلم وحشت باشد؟ نه کاملاً. من برای آغاز کردن این بخش، قسمتی از نسخه‌ی قراردادی تماشای فیلم، اثر می‌چل را استفاده کرده‌ام: «دوست تان را [با خود] ببرید و در اواسط فیلم، او دو دستش به شما می‌چسبد و به خاطر جان عزیزش مقاومت می‌کند و شما نیز خنده‌ای عصبی سر

برای فروش این فیلم‌ها به مخاطبان مرد و زن در دهه‌ی سی به کار می‌رفت تلاش‌های مشابهی برای مجادله و هم‌چنین نشانه‌های تناقض نیز به چشم می‌خوردند.

اعقاد به این که سطوح متنه و فوق‌متنه به هر حال به هم مرتبط‌اند، فرق دارد با تعیین دقیق تأثیر خاصی که برخورده آن‌ها بر مخاطب خواهد داشت. مایلیم ادعا کنم که رفتارهای جنسیتی که روی پرده ظاهر می‌شوند یا از خارج از پرده القا می‌گردند، تفاسیر تماشاگران از وحشت کلاسیک را تعیین می‌کنند، چنین ادعایی می‌تواند دست‌کم شروع تعریفی در برآورده تحلیلی باشد، نه یک نتیجه‌ی دقیق.

آن‌چه می‌دانم این است که در یادداشت‌هایی که بر فیلم‌ها نوشته می‌شد، به واکنش‌هایی که آن‌ها برانگیخته بودند اعتراض می‌شد و کتابچه‌های راهنمای نیز چنین هدفی داشتند و هم‌چنین در ترفندهای سودجویانه نیز به شدت این اعتراض‌ها وجود داشت. یادداشت‌نویسان و مبلغین توجهات ضد و نقیضی به این موضوع نشان دادند که از مردان و زنان انتظار می‌رود چه واکنشی در مقابل فیلم‌های وحشت نشان دهند. قدر مسلم، این‌که مخاطبان با این پیام‌های متناقض چه کردند، تنها در حد گمان و تصور است. من حدس می‌زنم آن‌ها، لاقل پشت درهای سالن نمایش، تقریباً با همین تناقض و پیچیدگی واکنش نشان دادند.

بسیاری از یادداشت‌های مربوط به فیلم‌های وحشت در دهه‌ی سی، تماشاگران را با عنایوین مهمی مورد خطاب قرار می‌دادند. گزارشگران به لحاظ جنسی زبانی خشی به کار می‌بردند مانند «هواداران فیلم‌های وحشت»، و «مخاطبان». چنان‌که مورد انت هال درباره‌ی دراکولا (یونیورسال ۱۹۳۱) گفته است: «محصولی است که دیروز عصر، به‌وضوح تأثیر مطلوب را بر بسیاری از مخاطبان گذاشت، چراکه وقتی دکتر ون‌هلسینگ صلیب کوچکی درست کرد که باعث شد دراکولا مخوف شنیش را بر سر بکشد و خود را مخفی کند، افجاری از کف زدن‌های عموم به گوش رسید». یادداشت‌نویس موشن پیکچر هرالد،

قصد من معرفی و شناسایی مدارک اصلی است به عنوان وسیله‌ای برای دنبال کردن تغییرات و تحولات تاریخی اقبال عمومی وحشت کلاسیک - بهخصوص تا آن‌جا که به جنسیت مربوط است - و هم‌چنین به عنوان ابزاری برای طرح این مسأله که بازی یا نقش افراد در سالن سینما، که من به تماشاگران مربوطه نسبت داده‌ام، با ترفندهای بازاری‌سابی سالن سینماها و استودیو و در پادداشت‌های فیلم‌ها در دهه‌ی سی مطابقت دارد. وجود نمایشی‌ای که من از لحاظ تئوریک هم‌راستای تماشاگری‌بودن قرار می‌دهم، در این‌جا از لحاظ تاریخی بررسی می‌شوند.

تأکید من بر پویایی جنسیتی گزارش‌های تولید فیلم‌ها، یادداشت‌هایی که بر فیلم‌های عامه‌پسند نوشته شده‌اند، و ترفندهای بازاریابی، از این‌جا نشأت می‌گیرد که من اعتقاد دارم سطوح متنه و فوق‌متنه فیلم‌های وحشت را باید به عنوان روش‌های مشابه بیانی بررسی کرد؛ به عنوان سیستم‌های معنایی‌ای که به‌طور مداوم با جنسیت ارتباط دارند و در عین حال مبتنی هستند بر تصوراتی خاص از رفتارهای مناسب جنسیتی به عنوان ترفندهای بازاریابی. این‌که مسأله‌ی وجود تشبیه میان بازنمایی‌های جنسی درون و بیرون از فیلم، به‌واقع منظور نظر کسانی بود که آن‌ها را در دهه‌ی سی به‌وجود آورده‌اند (مانند مدیران و دفاتر تبلیغاتی) چندان برای من مهم نیست، من بیش تر علاقه‌مند به ردیابی پیام‌هایی هستم که این ژانر بر منای انتظارات جنسیتی به مخاطب می‌دهد. برای مثال، اشارات بروون‌فیلمی مبنی بر این‌که ژانر وحشت برای زنان گیرایی دارد و می‌تواند آن‌ها را بترساند، بازنمایی‌های مشابهی در فیلم‌هایی داشت که قهرمانانی را تصویر می‌کرد که هنگامی که هیولا‌یی بر آن‌ها مسلط می‌شد، تغییرات مثبتی پیدا می‌کردند و یا وقتی با وحشت غیرقابل‌تحملی مواجه می‌شدند، بی‌هوش می‌شدند.

وقتی بحث به ویژگی‌های جنسیتی و تصورات فیلم‌های وحشت درباره‌ی جنسیت می‌رسید، این فیلم‌ها محل مجادله و تخاصم بودند و در ترفندهای بازاریابی که

مناسبی به فیلم‌های وحشت نشان می‌دهند؛ و (۳) عنوان می‌کنند که تماشاگران زن و مرد از وجود مقاومتی از فیلم لذت می‌برند. یادداشت لشو میهان در ۱۹۳۱ درباره فرانکنشتاین، در موشن پیکچر هرالد نمونه‌ی مناسبی برای دیدگاه اول درباره‌ی جنسیت است: «نشان لرزان از سالن نمایش بیرون می‌آیند و مردان خسته. من نمی‌دانم فیلم ساکود کان چه خواهد کرد. اما دلم نمی‌خواهد بچه‌های خود را فیلم را ببینند.» دو سال بعد، متقدی چهره‌ی نسبتاً مشابهی برای راز موزه‌ی وکس (۱۹۳۳) ترسیم کرد: «بزرگسالان هر دو جنس در فیلم هیجانات نکان دهنده‌ی مفروطی خواهند یافت تا آن‌ها را علاقه‌مند کند، اما به خاطر حالت ترسناک فیلم، این اثر برای جلب اطفال اندکی بیش از حد خشن است».

در یکی از محدود دفاعاتی که گزارشگر تصادفاً زن بوده است، گزارشگر تصور کرده که می‌تواند هنگام گفتن عبارت زیر درباره‌ی دکتر ایکس، به جای تمام افراد هم جنسیت صحبت کند: «تمام آن‌چه می‌توانم به شما بگویم - و خواهانمان نیز این را تأیید می‌کنند - این است که دکتر ایکس بی‌معطلی از شروع به پایان می‌رسد و این روش مستخره‌ی چندش‌آوری برای گذراندن یک بعدازظهر یا شب است.» بعدها، در ۱۹۳۵، هنگامی که اولین دوره‌ی فیلم‌های وحشت به پایان نزدیک شد، یادداشت نویسان هم چنان بر ارتباط سینمای وحشت با مردان، زنان و کودکان تأکید می‌کردند: «در عروس فرانکنشتاین، بوریس کارلوف باز کودکان را به وحشت می‌اندازد، زنان را می‌ترساند و ضرباهنگ لرزانشده‌ای در ستون فقرات تماشاگران مذکور ایجاد می‌کند».

چنان‌که متقدان دیگر نیز عنوان کرده‌اند، گزارشگر مجله‌ی تایم در ۱۹۳۲ به زامبی سفید با بیان این مطلب واکنش نشان داد که مردان نیز، مانند زنان، از هیولاها می‌ترسند. اما او با انتقاد از بازی ستاره‌ی فیلم، قدمی به جلو برداشت: «بلا لوگوزی مثل آدم کودنی به نظر می‌رسد که می‌تواند آرواره‌هایش را به هم بفشارد و سفیدی چشم‌هایش را نشان دهد. این توانایی‌ها به او این امکان را

مک‌کارتی، نیز چهار سال بعد، بیانات مشابه نامشخصی درباره‌ی نشان خون‌آشام عنوان کرد: «فیلمی است که به هاداران فیلم‌های وحشت، تمام آن‌چه را که طالب شستند، می‌دهد. این فیلم پر است از جیغ و فریاد، لرزه و به نفس نفس افتادن از شدت ترس.» ادوین شالرت قاعی شد که فرانکنشتاین هنگام پخش در RKO Orpheum در ۱۹۳۲ دامنه‌ای از واکنش‌های ظاهرآمیز را در تماشاگرانش به وجود آورد، اما تماشاگر هم‌چنان برای او توده‌ای فارق از جنسیت باقی می‌ماند: «به نظر می‌رسد این لرزه‌ی عجیب نه تنها باعث می‌شود ستون فقرات تماشاگر بلرzed بلکه او را به خنده می‌اندازد، می‌گریاند و به ابراز آنی احساسات و می‌دارد.»

در حالی که لوئیلا پارسون در یادداشتی بر کینگ‌کنگ (RKO، ۱۹۳۳) قابلیت دراماتیک تری برای مخاطبین قائل می‌شود، او نیز درباره‌ی جنسیت تماشاگران کاملاً مبهم صحبت می‌کند: «در پدیده‌ای کاملاً جدید در مسیر سرگرم‌سازی از طریق تصاویر متحرک، دیشب در سالن Chinese Theatre، تماشاگران در حالی که از تعليق نفس‌شان برپیده بود و از احساسات تحت فشار خود عصی شده بودند و از وحشت‌های بی‌درپی به لرزه افتاده بودند، از کینگ‌کنگ استقبال کردند.» این عدم مشخص کردن جنسیت در قسمت عمده‌ای از یادداشت‌ها بسیار آموزنده است چرا که نشان می‌دهد در حالی که در اغلب تحقیقات امروزی درباره‌ی سینمای وحشت، تفاوت‌های مفروض بین مخاطبان مرد و زن تعیین‌کننده است، این تفاوت‌ها هنگامی که سینمای کلاسیک وحشت اولین بار به وجود آمد، هیچ اهمیتی برای متقدان نداشت. آن‌چه بیش از همه برای گزارشگران اهمیت داشت این بود که آیا فیلم، فیلم خوبی بوده و آیا برای کودکان مناسب است یا خیر.

با وجود تمرکز بر معیارهای دیگر، در برخی یادداشت‌ها، جنسیت محوریت داشت. متقدان اغلب یکی از این سه دیدگاه را عنوان می‌کردند: (۱) به وحشتی که در مخاطبان زن و مرد، هر دو، به وجود می‌آمد، توجه می‌کنند. (۲) تعجب می‌کنند یا متقادع می‌شوند که زنان پاسخ

این تصور که زنان می‌توانند سهم رمانیکی در فیلم‌های خون‌آشامی داشته باشند در آن زمان، با دانستن این نکته که خیث فیلم همواره قهرمانان زن را از جلوی راهش بر می‌داشت، شگفت‌انگیز نبوده است. اما همان گزارشگر تصور می‌کند مشتریان زن هم چنان به فرانکنشتاين وابسته هستند: «این کشش، رک و راست، کششی به وجهه بیمارگونه است و تأثیرگذاری صحنه بر عهده‌ی مشخصات موعود است. به نظر می‌رسد هواداران زن نوعی ضربه‌ی احساسی از این نسخه‌ی داستان سبک ارواح که با دقت بسیار دورین والايش شده، دریافت می‌کنند.» با این‌که راش شرح نداده چرا او تصور کرده زنان به فیلم جیمز وال جلب می‌شوند، پرونده‌ی تماشاگر عامتری تهیه شد: «احتمالاً مخاطب این نوع فیلم خوانندگان داستان‌های کارآگاهی و شنوندگان قصه‌های معماهی رادیو هستند.»

این خوانندگان داستان‌های کارآگاهی و شنوندگان قصه‌های سری چه کسانی بودند؟ راش نمی‌گوید. با این وجود سرنخ‌هایی در دو مجله‌ی صنعت سینما ظاهر شدند که برای نمایش دهنده‌گان فیلم آماده شده بودند: موشن پیکچر هرالد و نمونه‌ی پیشین آن، اگریبیشن هرالد سورلد. در موشن پیکچر هرالد ۱۹۳۳، عنوان زیر آمد: «دختران راز می‌خواهند، پسران تصاویر جنگ». مقاله‌ی مختصر، نتایج یک مطالعه در ادبیبوروی اسکاتلند، را درباره‌ی اولویت‌های تماشاگران کودک عنوان می‌کند. خطوط ارتباطی جنسیتی میان فیلم‌های معماهی و جنگی کشیده شده بود اما، گزارش عنوان کرد، هیچ‌کدام از این دو گروه فیلم‌های رمانیک دوست ندارند. مقاله‌ی ادامه می‌دهد و می‌گوید که دختران، در نهایت، در محاصره‌های اسرار، بدله به زنان می‌شوند. این‌که آنان ممکن است در آرزوی رمانس بزرگ شوند فرضی بود که در آن زمان توسط صنعت تصویر متحرک به وجود آمد.

این فرض در اگریبیشن هرالد ورلد در ۱۹۳۰ در مقاله‌ای بسط داده شد که اظهار می‌کرد: «مطالعات این نظر را باطل می‌کنند که زنان فیلم‌های جنگی و دزدپلیسی را دوست ندارند. جمعیت زنان در چهار فیلمی که در گروه

می‌دهد که باعث شود مردان قوی در خود جمع شوند و زنان بیهوش شوند.» لحن انتقادی گزارشگر ناشناس نه تنها به فیلم و ستاره‌اش، بلکه به مشتریانی که در مقابل بازی سرهم‌بندی شده‌ی لوگوزی ترس نشان داده بودند، نگاهی تحریرآمیز داشت. در واقع، زامبی سفید نمونه‌ی بسیار خوبی برای فیلم وحشتی است که متقدان نظر خوبی نسبت به آن نداشتند اما با استقبال عامه مواجه می‌شدند. هم‌چنان‌که مایکل پرایس و جورج ترنر می‌نویسند: «پخش زامبی سفید در برادوی در سالن تئاتر ریوولی آغاز شد. هیچ فیلمی به اندازه‌ی آن با انتقادات تند مواجه نشد اما عامه آن را دوست داشتند و فروش خوبی داشت. «زامبی سفید» یادآوری است بر این که یادداشت‌های دهه‌ی سی معیار سنجش محدودی درباره‌ی مخاطب هستند. از آنجا که فیلم‌های کلاسیک وحشت زمانی تولید شدند که مطالعات درباره مخاطب بسیار نادر بودند، مطالعه تاریخی می‌تواند محیط تماشاگر بودن را شرح دهد اما جزئیات واکنش‌های تماشاگر را نمی‌تواند توضیع دهد.

رویکرد دوم به جنسیت از طرف گزارشگران - تعجب یا اذعان به این که فیلم‌های وحشت موردنیست مشتریان زن هستند - در یادداشتی درباره‌ی دراکولا در ۱۹۳۱ تشریح شد. آن‌چنان که راش نوشت: «این‌جا تصویری بود که اقبال آن در پخش، باید ابهامات بسیاری در زمینه‌ی واکنش‌های هواداران به وجود آورده باشد. چنان‌که شخص می‌شود تمام نشانه‌ها مبنی بر این است که دیدگاه زن مورد تأیید است و این باعث می‌شود فیلم از نظر درآمد مالی بالاتر از حد متوسط قرار بگیرد.» یونیورسال به گنجاندن علایق زنان در فیلم کمک کرد. این استودیو دراکولا را با مجموعه تبلیغاتی صراحتاً رمانیک به بازار عرضه کرد که زنان را مخاطب قرار می‌داد. نمایش فیلم در نیویورک سیتی در ۱۴ فوریه‌ی ۱۹۳۱ - روز ولتاپن - همراه با عنوانی مانند جملات زیر، آغاز شد: «داستان غریب‌ترین عشقی که تابه حال شناخته شده»؛ «عجب‌ترین داستان عاشقانه»؛ «غریب‌ترین عشقی که مردی تاکنون تجربه کرده است».

مککارتی تصور می‌کرد که این منبع جذابیت بی‌تر دید برای زنان فاقد گیرایی، به بیان خود گزارشگر، «دور از ذهن» است.

تعجبی ندارد که فیلم‌های کلاسیک وحشت، با هدف جلب بیشترین میزان ممکن تماشاگران، با درنظرداشتن یک مخاطب عام تولید می‌شدند و به فروش می‌رسیدند. چنان‌که یک یادداشت‌نویس موشن پیکچر هرالد در ۱۹۳۳ درباره‌ی کینگ کنگ نوشت: «فیلم همه چیز دارد، رمانس، درام، چشم‌انداز، غیر واقع گیرایی، لرزه، وحشت و "جذابیت عشقی". در تبلیغی برای دکتر جکیل و مستر هاید در ۱۹۳۱ در موشن پیکچر هرالد، همین ترکیب مضامین ناهمخوان نشان داده شد. بدین ترتیب که عنوان تبلیغ می‌گفت «پارامونت برای شما ترساننده‌ترین ترساننده‌ها را تدارک دیده! - به‌اضافه یک داستان عاشقانه عالی». در قسمت دیگری از همین تبلیغ، بر امکانات تبلیغاتی متضادی تأکید می‌شود: «بازیگران درجه یک، کارگردان بزرگ، و داستانی جذاب، راز و وحشت! رمانسی که قلب‌ها را آرام می‌کند و درامی پر شور! همه چیزها گیرایی بی‌حد و مرز».

تنها در موردی که گیرایی از خطوط جنسیت جدا شده بود، مجله‌ی ورایتی آن‌چه را دیوید جی. اسکال «یادداشت چند شخصیتی» می‌نامد، به نمایش گذارد. یک تفسیر حاشیه‌ای با عنوان «دیدگاه زن» برخی نقاط ضعف فرضی فیلم را به عنوان کانون توجه مخاطبان زن تشریح کرد. گزارشگر ورایتی تأکید می‌کند: «چیزهای تکان‌دهنده، با انگیزه‌های روان‌کاوانه و آن‌چه به جرأت جذابیت جسمانی نامیده می‌شود، منطقی می‌باشد و درنتیجه برای زنان قسمت اعظم هولناکی و نامطبوع عینی را که در پی می‌آید، از دست می‌دهد. نسخه‌ی نهایی به جای آن که برای دختران مشتمل‌کننده باشد، وسوسه‌انگیز بود».

در همین رابطه، یک نمایش‌دهنده‌ی فیلم پارامونت به دقت مثاجراتی را که شاهدش بوده به دو دسته تقسیم می‌کند و وحشت را از مضمون رمانس جدا می‌کند. چنان‌که موشن پیکچر هرالد توضیح می‌دهد:

فیلم‌های فقیر از جنبه‌ی عشقی و رمانیک قرار می‌گیرند: متوسط ۶۱ دقیقه در ساعت نمایش روز و ۵۹ دقیقه در شب‌ها.» هرچند فیلم‌هایی که ذکر شده بودند، جنگی و وسترن بودند، این نتایج غیرقراردادی جمعیت زنان در فیلم‌های وحشت را پیش‌بینی کرد - دراکولا برای اولین بار به نمایش درآمد و تنها ۵ ماه بعد یک موفقیت مالی بود. مقاله ادامه می‌دهد: «تحقیقات، با نقض نظریه‌ی سنتی فروش فیلم، واقعیت‌های مناسبی را روشن کرده است تا این نظر را ثابت کند که زنان، کسانی که سرانجام سرنوشت تصاویر متحرک را تعیین می‌کنند، قاعده‌تاً با تصاویر جنگی، درام‌های دزوپلیسی، و فیلم‌هایی که در آن‌ها نبود انگیزه‌های عشقی یا رمانیک چشمگیر است، مخالفت می‌کنند. درحالی که درصد مردانه که در ساعت نمایش روز به سالن می‌رفتند در سال‌های اولیه ۱۹۳۰ افزایش یافت، به خاطر بالا بودن آمار بی‌کاران مؤثر، زنان نیروی تماشاگر قابل توجهی باقی ماندند. بنابراین، بیان علاقه‌ی زنان به گنگستر و فیلم‌های جنگی، نشانه و خبر ظهور چیزهای هولناک است.

هرچند مقاله‌ی اگزیبیشن هرالد ورلد شرکت کنندگان را تشویق کرد که نگرانی خود درباره‌ی حضور زنان به عنوان تماشاگر فیلم‌های پر زدنخورد را فرو بنشانند، با این وجود بازاریابی فیلم‌های کلاسیک وحشت به ندرت مورد قبول زنان قرار می‌گیرد. عموماً فیلم‌ها در مرحله‌ی روایت، با رمانس خاتمه می‌یابند و همین به فروش فیلم‌ها به تماشاگران زن کمک می‌کند. برای مثال در یادداشت مککارتی در موشن پیکچر هرالد، بسیار فیلم موسمی‌ای (بینیورسال ۱۹۳۲)، او اختلاف جنسیتی را که در سلاطیق مخاطبان وجود دارد شرح داده است: «فیلم آن نوعی از رمانس را همراه دارد که هرچند دور از واقع و باورنکردنی، ولی اصلاً برای مشتریان مؤثر خود جذاب نیست. در حالی که این غیرواقع گیرایی رمزآلود برای همراهان مرد چیز تازه‌ای به ارمغان می‌آورد. مککارتی عنوان می‌کند که ممکن است مردان و زنان از فیلم‌های وحشت لذت ببرند اما لذت آن‌ها از وجهه متفاوتی از فیلم به دست می‌آید.

برای فرانکشتاین (یونیورسال، ۱۹۳۱) اجرا شده بودند، گونه‌های مختلفی از ترفندی هستند که توسط جان اف بری و اپس سرجنت در راهنمای ۱۹۷۷ آن‌ها برای نمایش دهنده‌گان آمده است: مدیریت و بازاریابی.

بری و سرجنت نظرات روشی درباره‌ی جالب‌بودن آمبولانس برای مدیران سالن‌های نمایش تصویر متحرک و همچنین مخاطبان دارند. یکی از عوامل تبلیغاتی از آمبولانس پارک شده‌ای جلوی سالن نمایش استفاده می‌کرد تا کسانی را که احیاناً به‌خاطر خنده‌ی زیاد دچار حمله‌ی قلبی می‌شوند به بیمارستان برساند. می‌توان روی آمبولانس اعلان‌هایی نصب کرد مبنی بر این‌که شخص درون آن بر اثر دیدن فیلم مورد نظر از شدت خنده دچار حمله شده و آمبولانس را در خیابان‌ها به نمایش درآورد. اگر می‌توانید مردم پیدا کنید که بتواند به طرزی طبیعی و سرایت‌کننده بخنده، ضرری ندارد او را از داخل ساختمان درحال خنده و تلوتلو خوردن به داخل آمبولانس ببرید.

در حالی که طبق نظر بری و سرجنت، شرکت‌کننده‌ی ایده‌آل نمایش تبلیغاتی کمی مرسدی است که خنده‌اش مسری باشد، در دهه‌ی سی نمایش دهنده‌گان فیلم‌های وحشت برای مقاصد سودجویانه‌ی خود، زنان را ترجیح می‌دادند.

برای مثال، برای کشاندن بیشترین حجم مشتریان برای تماشای نشان خون آشام (مترو گلدوین می‌یر، ۱۹۲۵) یک برنکار کمک‌های اولیه در تالار ورودی سالن نمایشی در پنسیلوانیا قرار دادند. این نمایش تبلیغاتی درون محیطی، با تبلیغاتی در روزنامه‌های هر روز شهر همراه می‌شد. تبلیغاتی که «زنانی که نمی‌هراسند» را مخاطب قرار می‌داد. اعلان‌ها خط داستانی فیلم را بازگویی و زنان را برای شرکت در اکران آن به چالش می‌کشیدند. آن‌طور که کپی این تبلیغات نشان می‌دهد، برنده‌ی این چالش می‌باشد علی‌رغم نقش جنسیتی قراردادی اش و اکشن نشان می‌داد؛ او باید شجاع می‌بود. یک سال بعد، سالن نمایش ویکومیکو در سالزبری مریلنند، برای فیلم پرتو نامرئی محصولی همراه با فیلم در نظر گرفتند که باز زنان را هدف

در ارتباط با یکی از فیلم‌های معاصری که در ژانر «وحشت» گنجانده می‌شود، دکتر جکیل و مسلیمانهاید، جرج لابی مدیر سالن واشنگتن استریت الیمپیا، بوستون، از مشاجرات متناقض، به‌طور مؤثری استفاده کرد: در واقع چنان مؤثر که به نظر می‌رسد این اظهارنظرها عامل مهمی است که بیشترین تورم هفتگی را در طول سال دارد. تصویری که در پی می‌آید خود رساناست. سمت چپ، شخصیت «دکتر» حالا مشهور خود و همزادش را تحت نفوذ فرشته‌ی «وحشت» نشان می‌دهد. در سمت راست، شخصیت‌های تخیلی‌ای هستند که وجهه رمانیک تصویر را نشان می‌دهند.

وجهه رمانیک در پوستری گنجانده شده از بازیگران زن، میریام هاپکیتز و رز هوپارت در کنار فردیک مارچ جذاب، که در نقشی نام‌آور می‌درخشند. اظهارنظرهای دو گانه شیوه مضمون دو گانه‌ی فیلم‌اند و تصویرات نمایش دهنده را درباره‌ی اولویت‌های تماشای زنان و مردان مشخص می‌کنند. بنابراین هر چند برخی یادداشت‌نویسان تأیید کردنده که زنان و وحشت زوج هماهنگی هستند ولی برخی دیگر عقیده دارند نظر مشتریان زن را باید با موضوعات عاشقانه و نمایش‌های تبلیغاتی جلب کرد.

ترفند‌های تبلیغاتی فیلم‌های کلاسیک وحشت شکل‌های مختلفی دارند. برای نمونه آمبولانسی که بیرون در سالن نمایش پارک شده، در دهه‌ی بیست‌حقه‌ی عوامانه‌ای بود و نمایش دهنده‌گان در دهه‌ی بعد آن را بهبود بخشدند. چنان‌که موشن پیکچر هرالد گزارش می‌دهد، نشانه‌ی زیر جلوی سالن نمایش پرینتس در آثورا، میسی سی‌پی، برای اکران عروس فرانکشتاین (یونیورسال) در ۱۹۳۵ اجرا شد: «این جا پارک نکنید، جا برای آمبولانس رزرو شده است». هولدنی سوینگر، مدیر سالن پالاس تیاتر در آکرون، اوهايو، قدمی جلوتر بود - او «هنگام نمایش عروس فرانکشتاین، آمبولانسی کار خیابانش پارک کرد با علامت و قابی بر آن که توجه را به سرویس رایگان اورژانس برای کسانی که «تحملش را ندارند» جلب می‌کند.» هر دوی این اعمال نمایشی که در دهه‌های قبل

می‌کند. والدمن به بیراهه نمی‌رود وقتی می‌گوید که انتخاب مشتری زن از تصورات کلیشه‌ای درباره‌ی زنان در فرهنگی مردسالار ناشی شده است، اما تأکید او بر این که انتخاب مذکور تنها به معنای خشونت و آزار است، چندان درست نمی‌نماید.

زنان مخاطبان اصلی نمایش‌های تبلیغاتی فیلم‌های وحشت بودند چراکه آنان آموخته بودند تأثیر مورد توجه این ژانر، ترس، را تجسم می‌بخشن. ماحصل این بود که اگر زنان می‌توانستند تماشای یک فیلم وحشت را از سر بگذرانند، بیش از آن، اگر می‌توانستند واکنش شجاعانه‌ای نشان دهند، در این صورت مشتریان دیگر، یعنی مردان، نیز می‌توانستند همین کار را انجام دهند. درحالی که ادعای والدمن تا حدی معتبر بود، ایسن اولین انگیزه‌ی والدمن دهنگان نبود. در این فرض که زن منتخب نمایش‌های فرانکشتاین گرگ - آدم را ملاقات می‌کند را تنها در سالن نمایش بیند، آزار و مزاحمت از طرف مردان، بخشی از ملزومات این رقابت نبود اما شجاعت تنها بودن بخشی از آن بود. نمایش‌هندگان از واکنش‌های زنان به وحشت استفاده می‌کردند تا ثابت کنند فیلم‌ها می‌توانند و باید توسط تمام مشتریان دیده شوند و هم‌چنین بر عناصر اجرایی ترس تأکید کنند. چراکه اگر هم چنان از زنان خواسته می‌شد که ترس‌شان را بیرون ببریزند و یا در مقابل عموم و یا برای کسب امتیاز آن را نشان ندهند، نقش جنسیتی آنان نیز - آن چه قرارداد است و یا به آن تشویق شده‌اند - به شدت بروزی نمایشی داشت.

برای نمونه به سالن نمایش ماجستیک لودر بریچپورت، کاتستیک بپردازیم. در مدت نمایش نشان خون آشام در ۱۹۲۵ زنی را در هر نمایش، میان تماشاگران قرار می‌دادند تا هنگام پخش فیلم جعیغ بزند و غش کند و پس از آن او را به آمبولانس، که بیرون سالن پارک شده بود، می‌بردند و به سرعت دور می‌کردند. در عین این که جیغ زن، مجازی عوامانه از ترس روی پرده بود، هم‌چنین به شدت به عنوان ابزاری وحشت‌آفرین و نمایشی به قصد برانگیختن واکنش تماشاگر بود. جیغ زن چنان میان تماشاگران تأثیرگذار بود

قرار می‌داد. آرایشگاه اصلی شهر برای هر زنی که آماده باشد نیمه‌شب در سالن تنها بشنید و فیلم را تماشا کند، فرموی رایگان انجام می‌داد. طبق نوشته‌ی موشن پیکچر هرالد، بیست نفر به این تبلیغ پاسخ دادند و «جمعیت جمع شده بود تا ورود دخترک به سالن فیلم را تماشا کند». هر دو نمایش دهنگان فیلم با توجه به این کلیشه که مشتریان زن با تماشای فیلم وحشت، می‌هراستند، از زنان به عنوان تماشاگران الگو استفاده می‌کنند و از آنان دعوت می‌کنند که به عنوان راهی برای کسب امتیاز و اثبات قابلیت‌شان در مقام مخاطب، این کلیشه‌ها را بشکنند.

دایان والدمن در تحلیلی بر رابطه‌ی زنان با شیوه‌های اولیه‌ی نمایش فیلم، خاطرنشان می‌کند که مدیر سالن نمایش نیویورک ریالتو تیاتر در ترغیب مشتریان مرد به تماشای فیلم‌های وحشت صدرشین بود. والدمن سخنان این مدیر را به عنوان سکوی پرشی برای تحلیل این مطلب می‌داند که در سال‌های ابتدایی ۱۹۴۰، فیلم‌های وحشت به طرزی سادیستی زنان را مخاطب قرار می‌دادند:

اگر سالن‌های دیگر نمایش فیلم‌های وحشت کمی شبیه ریالتو بودند، بخشی از سوءاستفاده‌ای که زنان را هدف می‌گیرد، لحن تهدیدآمیزی به خود می‌گیرد؛ یک سالن که فرانکشتاین گرگ - آدم را ملاقات می‌کند (بیونیورسال، ۱۹۴۳) را نمایش می‌داد، جایزه‌ای برای زنی پیش‌بینی کرد که بتواند نیمه‌شب در سالن فیلم تنها بشنید. دقیقاً معلوم نیست که خطر قرار است از طرف وحشتی باشد که از پرده نشان داده می‌شود یا از طرف دیگر مشتریان فیلم. بنابراین چنین نمایش تبلیغاتی‌ای، با بهره‌بردن از عامترین تجربه‌ی مشترک زنان - ترس از مزاحمت به خصوص وقتی در شب، در مکانی عمومی‌ای تنها باشد که پر از مردان است - ارتباط میان فیلم‌های وحشت و ترساندن زنان را مشخص کرد.

درحالی که والدمن حق دارد به ترس‌های شبانه‌ی زنان در جامعه‌ی امریکا توجه کند، ولی نمایش تبلیغاتی ریالتو را به زن‌ستیزی خشنی تقلیل می‌دهد و می‌پنداشد که چنین تبلیغی رابطه‌ی وحشت با زنان را به طور کاملاً موجز بیان

هرچند شرکت با فروشگاه‌های بزرگ توسط مدیران سالن‌های نمایش محلی به راه انداخته شد، در کتب راهنمای نیز به این کار توصیه شده بود. برای مثال، مواد اولیه تبلیغاتی که برای راز موزه‌ی مجسمه‌های مومنیابی فراهم شده بود، شامل یک صفحه کامل توضیحات و برنامه برای مرتب‌کردن فیلم به یک فروشگاه بزرگ محلی بود. به نمایش‌دهندگان توصیه شده بود به این ترتیب با فروشگاه‌ها وارد گفت و گو شوند: «این شرکتی است که برای هر فروشگاهی که برای نمایش لباس از بهترین جنس مدل‌های مومنیابی شبه‌زنده استفاده می‌کند، طبیعی است. به فروشگاه پیشنهاد دهید که خود را با این امکان مجهز کند، فعالیت یک مدل لباس حرفه‌ای که از نظر اندازه، هماندازه‌ی مدل‌های مومنیابی خواهد بود استفاده شود.» ایده این بود که فروشگاه یک ویترین مدب نمایش بگذارد، که مدل زنده همراه مجسمه‌های مومنیابی چند دقیقه بدون حرکت در آن قرار بگیرد و سپس با لبخندزدن و تعظیم کردن، تماشاگران را شگفت‌زده کند. منطق این کار به این شرح است: لباس‌های زیبا را در فروشگاه‌های بزرگ محلی برای برانگیختن علاقه‌ی زنان به جدیدترین فیلم وحشت به نمایش درآورید و در نتیجه آن‌ها در نمایش بعدی فیلم همراه عشق یا دوستانشان حاضر خواهند شد.

هرچند ترفندهای تبلیغاتی که در بالا ذکر شد، برای زنان به عنوان تماشاگران نوعی فیلم‌های وحشت و مصرف‌کنندگان ابزار زنانه جالب بود، با این وجود روش‌های تبلیغاتی دیگری نیز به وجود آمدند. یکی از روش‌های عام ایجاد پیوندی بین زنان و هیولا‌یابی بی شاخ و دم بود و هم‌چنین گرایش آن‌ها به موجودی شیطانی. برای نمونه، آر.ک. او تیاتر در لس‌آنجلس زنانی را که ماسیک پوشیده بودند به خیابان‌ها فرستاد تا اعلان‌های «اختصار» اولین نمایش مرد نامرئی (یونیورسال، ۱۹۳۴) را پخش کنند. هنگامی که اعلان‌ها مشتریان مرد را نیز مانند زنان هدف قرار می‌دادند، زنان عادت داشتند مانند هیولا‌یابی فیلم ماسک به چهره بزنند تا هویت‌شان پنهان بمانند. موشن پیکچر هرالد در توصیه‌هایش به نمایش‌دهندگان همین

که مارکز باسیبی عنوان کرد که این جیغ واکنش او به دراکولا را در اوایل دهه برانگیخت: «من واقعاً تا قبل از این که زنی جیغی گوش خراش بکشد، ترسیده بودم. شاید تنها یک سوزن باعث جیغ او شده بود، اما برای بقیه‌ی تماشاگران ناراحت‌کننده بود.» شاید این واقعاً تنها یک سوزن بوده، شاید این زن برای این کار آن‌جا قرار داده شده بوده، شاید او واقعاً ترسیده بوده، یا شاید ظاهر کرده که ترسیده است. هر کدام از این توجیهات که درست باشد، صدای جیغ زن ترسی ایجاد کرد، تأثیرگذاری ژانر را تضمین و رفتار جنسیتی زنانه را به یک نمایش عصی مرتبک کرد.

در حالی که برخی سالن‌های نمایش مشتریان زن را با ترفندهای بی‌مزه مخاطب قرار می‌دادند برای مثال کاپیتوول در دالاس نمایش گریه‌ی سیاه یونیورسال (۱۹۳۴) را با مسابقه‌ی زیباترین گریه آغاز کرد - سالن‌های دیگر می‌کوشیدند بیش ترین جارو‌جنجالی را که می‌توانند، به اனواع ترفندها ایجاد کنند. برای نمونه، صاحب پالاس نیاتر در شیکاگو اعلان‌های تبلیغاتی ای در روزنامه‌ها منتشر کرد که می‌گفت «آزمون احساسات در [عروض] فرانکشتاین». نمایش‌دهندگان یک آزمون دروغ‌سنگی را بازآفرینی کرده بودند تا منحنی عاطفی تماشاگر را ثابت کنند. تماشاگران نوعی ای که برای این تبلیغ انتخاب شدند، دو مورد مؤثر به ترتیب ۵ و ۲۵ ساله بودند، که هنگام نمایش فیلم به این اختراج وصل شدند. یک غرفه‌ی کمک‌های اولیه در سالن ورودی قرارداده شده بود تا بر خطرات تماشای این فیلم تماشاگران صحه گذارد. تلاش‌های تبلیغاتی با شرکت فروشگاه بزرگ لوپ کنار هم قرار گرفت. این فروشگاه مانکن حرفه‌ای ای را به کار گرفت تا لباس‌های شب را بین عکس‌های بزرگ رنگی فیلم به نمایش گذارد. همان‌طور که در مورد دیگر نمایش‌های تبلیغاتی فیلم‌ها هم صادق بود، واکنش زنان به وحشت بسیار پر سروصدای بود و از این واکنش‌ها برای ارزیابی توانایی ژانر در ترساندن، سرگرم کردن و راضی‌کردن مشتریان استفاده می‌شد.

مواد خام دیگری برای جزیره‌ی ارواح گم شده، مضمون وحشت را با گرایش به ستاره بودن تعديل کرد. در شماره‌ی فوریه ۱۹۳۳ مجله‌ی فوتولپی گزارشی سه صفحه‌ای به چارلز لاوتن تخصیص داد که نقش دکتر دیوانه‌ی فیلم کتون را بازی می‌کرد. گزارش، که شرح پرزرق و برق لاوتن در بیرون و در لباس‌های بازی بود، عکسی از او با همسر هزپیشه‌اش، الس لانچستر را در یکی از لحظه‌های خوش زناشویی شان به همراه داشت. عکسی که او را به عنوان هزپیشه - شخصیت همه‌فن حریف و شوه‌ری بسیار صدمی به خوانندگان فوتولپی معرفی می‌کرد. این نوشته در همان ماهی منتشر شد که در مجله درباره‌ی جزیره‌ی ارواح گم شده مطلبی نوشته شده و برای آن تبلیغ شده بود. در آگهی‌ها، طبق پرونده‌ی بازیگر، به هواداران فیلم گفته می‌شد که اگرچه لاوتن نقش مردی وحشتناک را در فیلم بازی کرده باشد، در زندگی واقعی یک جنتمن است.

یک تبلیغ تمام صفحه برای جزیره‌ی ارواح گم شده تقریباً در نزدیکی همان شماره‌ی مجله‌ی فوتولپی چاپ شده بود. ضمن تصویر نقاشی زنی نیمه ملبس در محاصره‌ی حیوانات وحشی، تیتر این آگهی می‌گفت: «او آن‌ها را از باغ وحش دیوانه وار خود آورده است... شب‌ها با صدای حیوانات شکنجه شده عذاب می‌کشد... در خانه‌ی پر رنج او، آنان بازآفریده می‌شدند... قلب بی‌نظیر او - زن پلنگی - از غلیان عشق می‌تپید». این تبلیغ، همزمان، دکتر دیوانه را سادبیست معرفی می‌کند، شخصیت پرشور و تأثیرگذار، و مردی که قادر است زنان را به روش‌های مطلوب و ترسناک تغییر دهد. خوانندگان فوتولپی دعوت می‌شندند لوتا را بیستن، زن پلنگی هیولاگونه، که شکنجه شده و سپس لاوتن، خالقش که خود هیولاگونه است، او را حسابی تغییر داده است.

دو گانگی فهرمانان زن و موجودات هیولاگی در مورد فیلم‌های دیگر نیز به جای خود باقی می‌ماند. تبلیغ جالب توجهی در فوتولپی در جولای ۱۹۳۱ برای فیلم سوینگالی (برادران وارنی) منتشر شد و جان بریمور را که

فیلم، وجه دیگری را نیز اضافه کرد: «میلیون‌ها نقشه‌ی سودجویانه‌ی دیگر وجود دارد که شما می‌توانید سرهم کنید، آن برنامه‌هایی که می‌توان در مورد زنان به کار گرفت تا کنجدکاوی آنان را برانگیخت، کمترین این برنامه‌های است. آن‌ها دوست دارند چگونه ازشان استقبال شود؟ با یک بوسه، از طرف عاشقی ناشناس؟» بدین ترتیب موشن پیکچر هرالد مدیران را مجبور می‌کند زنان را از لحظه گرایش زنان به مرد نامرئی، و نه شباهت‌شان به او، مخاطب قرار دهد.

ترفندهای تبلیغاتی برای جزیره‌ی ارواح گم شده (پارامونت ۱۹۳۳)، نیز مشتریان زن را از دو جنبه هدف قرار داد. قبل از اکران فیلم، پارامونت جست‌وجویی در سطح ملی برای یافتن زن پلنگی امریکا انجام داد. این جست‌وجو که براساس هیولاگی زن در فیلم‌نامه‌ی اقتباسی ارل سی. کتون از رمان جزیره‌ی دکتر مورو اثر ارج. جسی ولز (۱۸۹۵) بنا شده بود، توجه عموم را جلب کرد و علاقه به فیلم قبل از اکران آن را افزایش داد. پارامونت در هر مرحله یکی از داوطلبان را بر می‌گزید و در گیرودار معركة‌ی شیکاگو، یک برنده‌ی ملی انتخاب کردند. برنده عنوانی به دست آورد؛ زن عنکبوتی امریکا، و این وعده که لاوتن او را به شکل هیولاگی در خواهد آورد. گزارش مسابقه در تمام روزنامه‌های کشور درج شد و مجله‌ی فوتولپی در یادداشتی، این چنین به آن پرداخت: «در میان تمام هیولاها خلق شده، هراسناک‌ترین آن‌ها لوتا است. عامه‌ترین آن‌ها "زن پلنگی"». کتابچه‌ی راهنمای فیلم پر است از ارجاعاتی به کاتلین بروک، بازیگر نقش زن پلنگی، که جوازی نیز به دست آورد. به مدیران سالن‌ها توصیه شد داستان‌هایی درباره‌ی مشقات او در این مسابقه در روزنامه‌های محلی دو روز قبل از اکران فیلم منتشر کنند. تیترهای پیشنهادی از این جمله بودند: «یک ستاره پیش از آغازاً زن پلنگی موقوفیت‌های سینمایی یک شبه به دست می‌آورد» و «او ۶۰۰۰۰ دلار برای هر نما گیرش می‌آید! دختر کارمند نقش زن پلنگی را به عهده می‌گیرد».

در نقش اصلی بازی می‌کرد، به عنوان مایه‌ی ترس و در عین حال کشش برای تریلی بیماریان مارش معروفی کرد، و در عین حال معادلی برای او: «این مرد نابغه است» دیوانه‌ی عاشق! جاذبه‌ی افسون‌کننده‌اش از دل تاریکی بیرون می‌آید و عشق - نفرت - زندگی را به کار می‌گیرد. این زنی است که تمام پاریس را مسحور کرده، کسی که از سونگالی، عاشق منحوس، نفرت دارد؛ تا وقتی که جاذبه‌ی جادویی‌اش حتی این عاشق را مجبور می‌کند در مقابل عشق تصنیع او از پا در بیاید! آگهی تبلیغاتی عنوان می‌کند که تریلی بی عنوان تقلیدی از توانایی‌های افسون‌کننده‌ی سونگالی، تنها عامل نیروهای شیطانی نیست بلکه افسون خاص خود را به نمایش می‌گذارد - این زن پاریس را مسحور کرده است.

مانند معرفی جزیره‌ی ارواح گمشده در دو سال بعد، این آگهی تبلیغاتی نیز روش‌های چندگانه‌ای از مخاطب قراردادن، در درجه‌ی اول، زنان را با هم همراه می‌کند. تیتر تبلیغ، شرارت را با قهرمانی درهم می‌آمیزد و می‌گوید که این دو به یکدیگر تمایل دارند و ستاره شدن را به آمیزه‌ی این دو وارد می‌کند. در میانه‌ی نوشته، این کلمات با حروف بزرگ به چشم می‌خورند: «جان بریمور به عنوان «سونگالی» افسونگر». قلم نوشته برای اسم خانواردگی هنرپیشه، بزرگ‌ترین است - این کلمه واقعاً نوشته‌ی آگهی را نصف می‌کند و بیش ترین توجه بصری را به خود جلب می‌سازد.

پژوهشگاه ملتم اسلامی و مطالعات فرهنگی
پرتابل جامع علوم اسلامی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتمال جامع علوم انسانی